

J. J. ROUSSEAU VE EGEMENLİK ANLAYIŞI ÜZERİNE

ON J. J. ROUSSEAU AND HIS PERCEPTION OF SOVEREIGNTY

DOI: 10.21492/inuhfd.336067

Salim IŞIK*

Özet

Bu çalışmada; fikirleriyle Fransız Devriminin, buna paralel olarak da Aydınlanma Çağı Avrupa'sında demokrasinin olgunlaşmasını sağlayan ve 18. yüzyılın en önemli siyaset teorisyenlerinden biri olan Jean-Jacques Rousseau (D. 1712 – Ö. 1778) ve onun egemenliğe ilişkin görüşleri genel hatlarıyla incelenmektedir. Bu perspektifte öncelikle, devletin insan yapımı bir sözleşme neticesinde oluştuğunu insan doğasından yola çıkarak temellendiren toplumsal sözleşme teorisinin en önemli temsilcilerinden biri olan Jean-Jacques Rousseau'nun, kimliğine ve eserlerine kısa bir bakış sunulacaktır. Ardından, kendisinin egemenlik anlayışının temellerini oluşturan “tabiat hali”, “toplum sözleşmesi” ve “genel irade” kavramlarının anlamı ortaya konulacaktır. Çalışmamızın hedefi, Jean-Jacques Rousseau'nun genel irade tanımlamasının, mutlak çoğunluğun iradesine üstünlük tanıdığı şeklindeki okumaların “eksik” olduğu tezini vurgulamaktır. Aslında Jean-Jacques Rousseau'ya göre, bir iradeyi “genel” yapan oyların sayısından ziyade, iradenin toplumu birleştiren “ortak çıkarlar” ve “kamu yararı”na yönelik olmasıdır. Son tahlilde, Jean-Jacques Rousseau'nun egemenlik anlayışına yöneltilen eleştiriler ile onun egemenlik anlayışının günümüze yansımaları mercek altına alınacaktır. Jean-Jacques Rousseau'nun fikirlerinin, demokrasi teorisindeki etkilerini, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da sürdüreceği kuşkusuzdur.

Anahtar Kelimeler: J. J. Rousseau, egemenlik, tabiat hali, toplum sözleşmesi, genel irade

Abstract

In this study, Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778), one of the most important political theoreticians of the 18th century, whose ideas on the domination of the French Revolution and the democratization of Europe in the Age of Enlightenment and his perception of sovereignty will be examined with broad strokes. In this perspective, a brief overview on the identity and oeuvre of Jean-Jacques Rousseau, who is one of the most important theoretician of the social contract theory which argues that the state exists as a result of a human-made contract based on the human nature, will be introduced. Then Jean-Jacques Rousseau's sense of sovereignty will be demonstrated by the concepts of

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku ABD, salim@ankara.edu.tr,

"state of nature", "social contract" and "general will" which form the basis of his perception of sovereignty. The main purpose of our study is to stress the thesis claiming the readings on description of Jean-Jacques Rousseau's general will, which is characterized as the will of absolute majority, are deficient. According to Jean-Jacques Rousseau, what makes a will called as "general" is to aim the common interests and the common goods rather than caring the number of votes. In the final analysis, criticisms raised against Jean-Jacques Rousseau's perception of sovereignty and extant repercussions of his perception of sovereignty will be held under the scope. Jean-Jacques Rousseau's ideas, will absolutely continue to have their repercussions on the theory of democracy as they used to be.

Keywords: J. J. Rousseau, sovereignty, state of nature, social contract, general will

GİRİŞ

"Neden Rousseau?" sorusu sorulduğunda, öncelikle Rousseau'nun, 1789 Fransız Devrimi'nin ve devrimle birlikte tüm Avrupa'ya yayılan "demokrasi" anlayışının temellerinde yatan fikirlerin çıkış noktasını oluşturması, akla gelen ilk gerekçelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır¹.

Paul Janet'in de belirttiği üzere, tarih boyunca Rousseau kadar, hakkında olumlu veya olumsuz söz söylenen düşünürlerin sayısının çok olmaması ve demokratik gelişmelerle ilgilenen yazarların Rousseau'ya çağdaşlarına nazaran daha çok önem atfetmiş olması² yukarıdaki sorunun gerekliliğini daha net hale getirmektedir.

Jean Bodin ile başlayıp Thomas Hobbes'a uzanan egemenliğin gelişim serüveni Rousseau ile farklı bir boyut kazanmıştır. Rousseau, Hobbes'ten farklı olarak kaynağını halktan alan egemenliği mutlak monarşiden ayırarak demokratik bir temele oturtmuş yani egemenliği yine halkla özdeşleştirmiştir³.

¹ Rousseau demokrasi kuramına, Hobbes'in mutlakçılığı ile Locke'nin doğal hukuk görüşlerini birleştirerek ulaşmıştır. Onun öngördüğü egemenlik ve demokrasi modeli, kendine özgü olduğundan pek çok açıdan kendinden sonraki düşünürleri etkilemiş ve siyasal düşünceler tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Bkz. HAKYEMEZ, Yusuf Şevki: Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004, s. 38.

² ERDİNÇ, Tahsin: "Jean-Jacques Rousseau, Görüşleri ve Demokratik Sistem Üzerindeki Etkileri", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 40, Sayı 1 – 4, İstanbul 1974, s. 295.

³ AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali: Ulus- Devlet ya da Halkın Egemenliği, İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 9.

Günümüz demokrasilerini dahi şekillendiren prensipleri doğrultusunda Rousseau'nun egemenlik anlayışını ve bu anlayışa yöneltmiş olan eleştirileri incelemeden önce konunun zihinlerde somutlaşabilmesi için Rousseau'nun yaşadığı döneme ve Rousseau'yu Rousseau yapan dinamiklere kısaca değinilecektir.

1. J.J ROUSSEAU'NUN YAŞAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Fransız bir aileye mensup olan J.J Rousseau, 1712 yılında Cenevre'de doğmuştur. 16. yüzyılda Fransa'daki zulümden kaçan Kalvenist Protestanların sığınağı olması yönüyle Cenevre, kültür seviyesi yüksek ve doğrudan demokrasiyle idare edilen bir İsviçre kentidir⁴. Doğrudan demokrasi anlayışı gereği, toplum bütün yurttaşların katıldığı bir genel kurul tarafından yönetildiğinden vatandaşlık hakkının da elde edilmesi oldukça güçtü. Rousseau'nun da ailesi böyle zor bir süreçten geçmiştir⁵.

Bu kentin doğrudan demokrasi ile yönetiliyor olması, daha sonraları Rousseau'nun bu demokrasiyi, “*yirmi beş kişilik bir heyetin demokrasisi*” olarak tanımlamasına rağmen, onun doğrudan demokrasi hakkındaki olumlu görüşlerinin şekillenmesinde son derece etkili olmuştur⁶.

İsviçre'de doğmasına rağmen Fransız kültürüyle yetişmiş olan Rousseau küçük yaşta hayata atılmıştır. Ciddi bir eğitim almamış olan Rousseau önce babasının yanında Fransız ve Yunan edebiyatını tanımış Cenevre'den ayrıldıktan sonra Protestan bir papazın yanında eğitimini tamamlamıştır. Daha sonraları yanına yerleşmiş olduğu madam Warens'in etkisiyle Katolik olup sonra tekrar Protestanlığa dönmüştür⁷.

Rousseau Cenevre'den ayrıldıktan sonra geçen 16 yılda hemen hemen her türden meslekle uğraşmıştır. Fransa'nın Venedik elçiliğinde 18 ay sekreterlik yapmış bu esnada siyasi problemlere ilgi duymaya başlamıştır. Bir süre Diderot ve ekibiyle çalışmış, müzik üzerine yazılarıyla ansiklopedilere katkılarda bulunmuş, fakat görüş ayrılıkları⁸ yüzünden ansiklopedi yazarlığından ayrılmıştır⁹.

⁴ ERDİNÇ, s. 299.

⁵ AKAD, Mehmet / VURAL DİNÇKOL, Bihterin: Genel Kamu Hukuku, 4. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2006, s. 118.

⁶ ERDİNÇ, s. 300.

⁷ AĞAOĞULLARI, s. 10.

⁸ Mevcut siyasi, sosyal ve hukuki düzenin halk işe karıştırılmadan ıslah edilebileceğine inanan ansiklopedistlerin aksine Rousseau eşitsizlik üzerine kurulu bu düzenin ıslah

Rousseau kararsız hayatı ve belli bir disiplin altında geçmemiş eğitimine rağmen bir takım eserleri okuyarak kendini geliştirmiştir¹⁰. Dijon akademisinin açtığı “Bilimler ve sanatların gelişmesi ahlakın bozulmasına mı, yoksa arınmasına mı hizmet etmiştir?” konulu yarışmaya yazdığı ilk eser olan “Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev” ile katılıp birincilik ödülünü kazanmıştır¹¹.

Şöhreti Fransa dışına yayılan yalnız uzun zamandır yakalamak istediği bu şöhrete yüz çeviren Rousseau daha sonra yine aynı akademinin düzenlediği bir yarışmaya “İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı”¹² adlı eseriyle katılmış, ödül kazanamamasına rağmen eseri büyük yankı uyandırmıştır¹³.

Rousseau’nun hayatının en çok satan eseri olan ve yıkılacak aristokrat aile modelinin yerine geçecek yeni aile modelini konu aldığı, “Julie ya da Yeni Heloise” adlı romantik romanı yayınlamıştır. Elli yaşına geldiğinde en ünlü yapıtı olan, devleti meydana getiren sosyal mukavele ile devrimden sonra kurulmasını hayal ettiği demokratik siyasal sistemi konu aldığı, “Toplum Sözleşmesi”¹⁴ adlı eseriyle birlikte dünyayı alt üst eden görüşlerini topluma açıklamış ve bu görüşlerinden ötürü mahkûm edilmiştir¹⁵.

Daha sonra demokratik siyasal hayata vatandaşların hazırlanması için bir eğitim planı öngören, pedagojik bir kitap olmasının yanısıra

edilemeyeceğini ancak bir devrimin gerekli olduğunu savunmuştur. Bkz. ERDİNÇ, s. 298.

⁹ ERDİNÇ, s. 300; Rousseau, bir aralar müzikle çok yoğun olarak ilgilenmiş ancak ilk denemesi hüsrarla sonuçlanmıştır. Bu olay ona geniş bir çevre kazandırmış ansiklopedistlerle tanışma fırsatı yakalamıştır. AĞAOĞULLARI, s. 11-12.

¹⁰ AKIN, İlhan: Devlet Doktrinleri, Filiz Kitabevi, İstanbul 1962, s. 159. Rousseau’nun fikirlerinin oluşması üzerinde; Aristo, Platon, Grotius, Puffendorf, Burlamaqui gibi filozofların eserlerini okumuş olması etkili olmuştur. Rousseau, ayrıca kendinden önce gelen toplum sözleşmecileri olan Hobbes ve Locke’yi de okumuştur. Rousseau bunların yanı sıra kendisiyle aynı çağda yaşamış olan Diderot, Montesquieu ve can düşmanı olarak gördüğü Voltaire’in eserlerini de okumuştur. ERDİNÇ, s. 302.

¹¹ AKAD, s. 118; AĞAOĞULLARI, s. 12; AKIN, s. 159.

¹² Bkz. ROUSSEAU, Jean J.: İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, çev. R. Nuri İleri, Say Yayınları, İstanbul 2004.

¹³ AĞAOĞULLARI, s. 13.

¹⁴ Bkz. ROUSSEAU, Jean J.: Toplum Sözleşmesi, çev. Vedat Günyol, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006; ROUSSEAU, Jean J.: Toplum Sözleşmesi ya da Siyasal Hukuk İlkeleri, çev. M. Tahsin Yalın, Devim Yayınları, İstanbul 2004.

¹⁵ AĞAOĞULLARI, s. 14.

Rousseau'nun dine ilişkin görüşlerine de yer veren "Emile"¹⁶ adlı eseri yayınlanmıştır. "Emile" yüzünden de mahkûm edilen Rousseau birçok şehir değiştirmiş hatta en son Fransa'ya geri döndüğünde adını değiştirerek yaşamak zorunda kalmıştır. Ölümünden önce yayınlanan son kitabı ve yaşamına ilişkin bir otokritik niteliği taşıyan "İtiraf"da Rousseau; yaşamındaki bazı yanlışlar ile yaşamının dönüm noktaları ve fikirlerine dair bir takım önemli tespitlerde bulunmuştur. Rousseau, ölümünden sonra yayınlanacak olan "Rousseau, Jean-Jacques'i Yargılıyor" ve "Yalnız Gezen Adamın Düşleri" adlı iki eserini geride bırakarak 1778 yılında yalnız ve yoksul bir biçimde yaşama veda etmiştir¹⁷.

Rousseau'nun eserlerinin gerek çağdaşları¹⁸ gerekse diğer toplum sözleşmecilerinin eserlerinden ayrılan en önemli yönü, halk diliyle kaleme alınmış olmasıdır. Eserlerinde benimsediği iddialı ve çarpıcı üslubu, Rousseau'yu eserlerini halk diliyle yazmış olan diğer filozoflardan ayıran diğer bir önemli yönüdür¹⁹.

Devrim öncesi Fransa'sında; "*Devlet benden ibarettir*"²⁰ anlayışıyla hareket eden bir krallık yönetimi ve krallığa destek konumunda olan toprak sahibi kilise, her türlü haktan yoksun halk, feodalite rejiminin erimesine rağmen hala geniş toprakları elinde bulduran aristokratlar ve bu topraklarda kimin için çalıştığını bilmeyen "köle" durumundaki köylüler bulunmaktaydı. Diğer taraftan, Fransa bütçelerinde mali durumun bozulması sebebiyle Krallık hazinesinin borçları dahi sırtından karşılanacak olan orta burjuvazinin kararsız ve gelecek için programsız olduğu bir noktada, burjuva sınıfına bir ideoloji vermesi ve bu sınıfı devrime kanalize etmesi de Rousseau'yu diğer filozoflardan ayıran önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır²¹.

¹⁶ Bkz. ROUSSEAU, Jean. J.: Emile ya da Eğitim Üzerine, çev. Yaşar Avunç, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.; ROUSSEAU, Jean. J.: Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine, çev. Mehmet Baştürk, Selis Yayınları, İstanbul 2003.

¹⁷ ERDİNÇ, s.303; AĞAOĞULLARI, s. 15-16; AKAD, s. 119.

¹⁸ Rousseau'nun çağdaşı olan ansiklopedistlerden ayrılan yönleri için Bkz. Dipnot 8.

¹⁹ Rousseau'nun eserlerinin halk dili ile yazılmış olması, görüşlerinin halka aktarılmasını, eserlerini Latince yazmış olan Locke ve Hobbes'a göre daha elverişli kılmaktadır. ERDİNÇ, s. 297.

²⁰ OKANDAN, Recai Galip: Umumi Amme Hukuku, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1966, s. 272.

²¹ ERDİNÇ, s. 298, 301.

Özetle Rousseau, köklü felsefi temelleri olan “doğal hukuk” ve “toplum sözleşmesi” gibi kavramları halka mal etmiş ve bu kavramların siyasal hayatta gerçekleştirilmesi için mücadele vermiştir²². Bu nedenle fikirleri geniş kitleleri etkileyebilmiş ve Fransa’yı kısa sürede devrime sürüklemiştir.

2. J.J. ROUSSEAU’NUN EGEMENLİK ANLAYIŞI

A. Rousseau’da Egemenliğin Gelişim Serüveni (Tabiat Hali, Doğal İnsan, Toplum Sözleşmesi ve Genel İrade)

Rousseau “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı” adlı eserinde “tabiat hali” bahsini detaylı bir şekilde incelemiştir²³. Rousseau, tıpkı Hobbes ve Locke gibi insanın tabiat halinden geldiğini varsaymıştır. Ancak onun düşüncesinde “doğal insan”, ne tam bir kargaşa ne de tam bir huzur ortamından gelmiştir. Ona göre doğal insanın görünümü; *“ne Hobbes’in sandığı gibi bir kurt, ne de Locke’nin umduğu gibi bir kuzudur. Her şeyden önce mutlu bir insan...”* şeklindedir²⁴. İnsan, tabiat halinde istekleri sınırlı ve sorunları yok denilecek kadar az olduğundan dolayı mutludur. *“Meşe ağacının altında karnını doyuran, ağacın dibini kendine yatak olarak seçen, rastladığı ilk ırmakta susuzluğunu gideren mutlu insan”*ın²⁵ dolayısıyla başkalarına ve topluma ihtiyacı olmayacaktır. Toplumun teşekkül etmediği bir noktada insanların birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarından bahsedilemeyeceğinden, iyi-kötü, adaletli-adaletsiz gibi ahlaka ilişkin kavramlar da söz konusu olamayacaktır²⁶.

Bu durumda insanların her bakımdan eşit olduğu, hür ve her türlü baskıdan uzak olduğu, herkesin her şey üzerinde sınırsız haklara sahip olduğu “Altın Çağ” olarak adlandırılan bir dünya cenneti oluşmaktadır. Ancak “Altın Çağ”ın “doğal insan”ı toprağı ve madenleri işlemeye başlayıp keşif ve icatlar yapınca iyi-kötü ve özel mülkiyet kavramları ortaya çıkacak, mutluluk hali olan “tabiat hali” sona erecek, hürriyet ve

²² ERDİNÇ, s. 298.

²³ Ayrıca Rousseau, doğal vahşi insandan ve doğallığını yitirmemiş ilkel topluluklardan klasik bir ütopya değil, fakat kuramsal inceleme yapıtları olan her iki Söylev’inde de övgüyle söz etmektedir. AĞAOĞULLARI, M. Ali: “Fransız Devrimi Ütopyalari”, Bilim ve Ütopya, Sayı 198, Aralık 2010, s. 24.

²⁴ AKIN, s. 160; AKAD, s. 119.

²⁵ AKIN, s. 161.

²⁶ ŞENEL, Alaeddin: Siyasal Düşünceler Tarihi, 11. Kısaltılmış Bası, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2004, s. 359; AKAD, s. 119-120.

eşitliğin olmadığı, zulmün anarşinin boy gösterdiği, mülkiyet hırsıyla bezenmiş bir toplum modeli olarak “*medenî toplum*” ortaya çıkacaktır²⁷.

Rousseau, doğal eşitlik durumundan eşitsizlik durumuna geçişin koşullarını, eşitsizliğin kökleşmesinin ve kurumsallaşmasının nedenlerini araştırır ve iki neden ortaya koyar: “işbölümü” ve “mülkiyet”. Rousseau’cu bakış açısında, mülkiyet ve işbölümü üzerinden efendi köle ayrışması gündeme geldiğinde sivil toplumun gerekliliği de burada ortaya çıkmaktadır. Ancak bu, olumsuz anlamda bir sivil toplumdur. Çünkü bu şekilde eşitsizlik kurumsallaşmış ve geri döndürülemez bir olgu biçimini almıştır.²⁸ Bu noktada, tabiat halinden medenî topluma geçişi Rousseau; “*bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip ‘bu bana aittir’ diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu olmuştur*” şeklinde özetlemektedir²⁹.

Rousseau, kendisinden önce bu konuda fikir beyan etmiş filozoflar gibi tabiat haline tarihsel bir gerçeklik yükleme çabası içerisinde olmamış, hatta doğal insanı uygar insanın bir takım niteliklerinden yola çıkarak tanımlayan Grotius, Hobbes ve Locke gibi düşünürleri “*vahşî insandan söz etmişler ancak uygar insanı anlatmışlardır*” diyerek eleştirmiştir³⁰. Rousseau ilkel toplumu, “*insanların birbirini sömürmediği, eşitsizliğin ve ahlaksızlığın olmadığı bir özgürlük toplumu*”³¹ şeklinde tarif edip mitleştirmiştir. Ancak Rousseau’nun tarif etmiş olduğu ilkel toplumun, kendi kafasında yaratmış olduğu bir varsayımdan ibaret olduğu görülmektedir. Bu düşünce modeli onun uygar toplumda yapılacak reformlara ilişkin fikirlerinin şekillenmesi üzerinde önemli bir yer tutmaktadır³².

²⁷ ERDİNÇ, s. 304.

²⁸ ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s. 14.

²⁹ GÖZLER, Kemal: Devletin Genel Teorisi, Ekin Kitabevi, Bursa 2007, s. 39, Dipnot 32.

³⁰ AĞAOĞULLARI, s. 35. “*Toplumun temellerini incelemiş olan filozoflar hep doğa haline kadar gitmek gereğini duymuş, ama hiçbiri oraya ulaşamamıştır... hepsi de gereksinme, açgözlülük, baskı, istek ve gururdan aralıksız söz ederken toplumdan edinmiş oldukları fikirleri uygarlık öncesi doğa haline aktarmışlardır; vahşî insandan söz açmışlar, fakat uygar insanı anlatmışlardır.*” ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s. 84.

³¹ Rousseau ahlak değerlerini devletin hedefi olarak değerlendirmiş. Özgürlüğün gerçekleştirilip güvence altına alınmasını da devletin görevi olarak addetmiştir. Bkz. DOEHRING, Karl: Genel Devlet Kuramı, çev. Ahmet Mumcu, İnkılap Yayıncılık, Ankara 2002, s. 101.

³² ŞENEL, s. 358.

Tabii yaşama dönüşün artık mümkün olmadığını düşünen Rousseau, insanların düştükleri söz konusu felaket durumundan bir sosyal sözleşme ile kurtulacağını savunmaktadır. Dolayısıyla Rousseau, zulmün, kargaşanın ve istismarın hüküm sürdüğü bu felaket ortamından toplumsal sözleşme ile kurtulma noktasında diğer bir toplum sözleşmecisi olan Hobbes ile birleşmekte fakat Locke'den ayrılmaktadır³³.

Rousseau'ya göre toplum sözleşmesi, toplumdaki tüm bireylerin bir araya gelmesi ile ortak bir kuvvetin oluşmasını, oluşan bu ortak kuvvetin herkesin can ve malını himaye altına almasını ve bu sayede *-herkesin yine kendi iradesine itaat etmiş olduğundan hareketle-* eskiden ne derece özgür ise yine aynı derecede özgür kalmasını öngörmektedir³⁴. Bu özgürlük ortamının sağlanmasının yolu toplumu oluşturan bireylerin her birinin bütün haklarıyla birlikte kendini topluma bırakmasıdır. Böylelikle durum herkes için eşit olacağından hiç kimse bu durumu başkalarının menfaatine kullanamayacaktır³⁵. Yani *“herkes her şeyini verdiği için aslında hiç kimse bir diğerine göre hiçbir şey vermemiş”* olacaktır³⁶. Bu sözleşmeyle devleti meydana getiren insanlar, iradelerini birleştirirken feragat ettikleri hak ve hürriyetlerini, devletten *“medeni haklar”* olarak geri alacaklardır³⁷.

Görüldüğü üzere toplum sözleşmesi, meşruiyetini bireylerin müşterek iradelerine, rıza ve muvafakatine borçludur. Bunun karşılığında meşruiyetini onayladığı otoriteye itaat ve yasaklarına tabi olmak birey için görev haline gelmektedir³⁸. Rousseau'nun tasvirlerinde de toplum sözleşmesi, bireylerin devlet otoritesine görüş birliği (consensus)³⁹ ile razı olduğunu ifade eden mantıksal, zımni⁴⁰ ve farazi bir işlemdir⁴¹.

³³ BULUT, Nihat: Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003, s. 94; ERDİNÇ, s. 304.

³⁴ OKANDAN, Recai Galip: “J.J Rousseau'nun Devlet Hakkındaki Görüşleri”, Ord. Prof. Dr. A. Samim Gönensay Armağanı, İstanbul 1955, s. 110. Ayrıca Bkz. Dipnot 62.

³⁵ BULUT, s. 95; AKAD, s. 121.

³⁶ ÖZER, Attila: Anayasa Hukuku, Geliştirilmiş 2.Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s. 39.

³⁷ ERDİNÇ, s. 305.

³⁸ DİKMEN CANIKLIOĞLU, Meltem: Anayasal Devlette Meşruiyet, Yetkin Yayınları, Ankara 2010, s. 50; AKIN, s.162-163.

³⁹ Bkz. KAPANİ, Münici: Politika Bilimine Giriş, 18.Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 94. Sivil toplumun kuruluşu zorunlu ve geri dönüşü olmayan bir niteliğe sahipse bu yapılanmayı haklılık zeminine oturtmak gerekmektedir. Toplumsal sözleşme burada devreye girer. Bu anlamda kurulacak olan sivil toplum, tüm bireylerin iradelerinin ortaklaşması temelinde genel bir consensus üzerinden olanaklı hale gelir. Toplumsal sözleşmeyle birlikte bireysel iradeler

Söz konusu görüş birliği ile kurulmuş olan toplum sözleşmesinin doğal ve pratik bir sonucu olarak tüm yurttaşlar, haklarını toplumu yönetecek olan “genel irade”ye devretmektedirler⁴². Genel irade, özel iradelerin tek tek toplamı değil fakat sentezi mahiyetinde olup, bireylerin iradelerine üstün bir topluluk iradesini temsil eder⁴³.

Dolayısıyla herkesin özel iradesinin üstünde olan genel iradenin kabullenilmesi, genel yararın geçerli olduğu, halkın egemen olduğu bir anlayışı kabul etmesi demektir⁴⁴. “*Genel irade her zaman doğrudur ve kamu yararını hedefler*”⁴⁵. Netice itibariyle bireyin genel iradeye uyma şeklinde tezahür eden bu davranışı -egemenlik halkta olduğundan- bireyi “eşit”⁴⁶ ve “özgür”⁴⁷ hale getirecektir. Toplum oluşturulan bireyler, “*tüm varlıklarını ve güçlerini genel iradeye vererek bütünü birer bölünmez parçası sayılacak*”⁴⁸, aslında genel iradeye itaat ile pratik olarak kendilerine itaat etmiş olacaklardır⁴⁹. Toplumsal Sözleşmeyle kurulan sivil toplum, insanlar arasındaki eşitsizliği “politik eşitlik” ya da “yasalar karşısında eşitlik” biçimine dönüştürmektedir.

kollektif bir bütün oluşturacak şekilde genel iradeye devredilir. ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s. 26.

⁴⁰ GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref: Anayasa Hukuku, Güncelleştirilmiş 13.Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2004, s. 14.

⁴¹ OKANDAN, s. 110.

⁴² ŞENEL, s. 362.

⁴³ ERDİNÇ, s.309; AKAD, s. 121; DOEHRİNG, s. 101.

⁴⁴ OKANDAN, s. 111-112;

⁴⁵ HAKYEMEZ, s. 39.

⁴⁶ “*Temel sözleşme, doğal eşitliği ortadan kaldırmak şöyle dursun, tam tersine, doğanın insanlar arasına koyduğu maddesel eşitsizlik yerine manevi ve haklı bir eşitlik getirir. İnsanlar güç ve zeka bakımından olmasalar da, sözleşme ve hak hukuk yoluyla eşit olurlar.*” ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s. 34.

⁴⁷ Rousseau eşitliği, her şeyin olduğu gibi hürriyetin de ön şartı olarak kabul etmektedir. Fakat bu hürriyeti önemsemediği anlamına gelmemektedir. Gerek Rousseau gerek Montesquieu özgürlük noktasında çok titizdir. Montesquieu’nun daha çok “özgürlük” kavramı üzerinde durmasına karşın, Rousseau’nun “eşitlik” kavramını ön plana çıkardığı gözlenmektedir. Bu iki düşünürü birbirinden ayıran nokta ise özgürlüğün teminatını farklı değerlere bağlamalarıdır. Montesquieu özgürlüğün garantisini kuvvetler ayrılığını kabul etmekte, Rousseau ise ancak sınıfsız ve zümresiz, her bakımdan bir eşitliğin özgürlüğü gerçekleştirebileceğini ve bu özgürlüğün devamının teminatı olacağını savunmaktadır. Bkz. ERDİNÇ, s. 307- 308.

⁴⁸ TUNÇAY, Mete: Siyasal Düşünceler Tarihi, Cilt 2, Teori Yayınları, Ankara 1986, s. 334.

⁴⁹ AKAD, s. 121.

Özel iradenin ön plana çıktığı noktada “kişiye bağlılık” gündeme geleceğinden, bu durum tabii olarak insan özgürlüğünü kısıtlayacaktır. Ancak insanın doğası gereği “eşyaya bağımlı” olması -*bunun insanın iradesinden kaynaklanmamasından dolayı*- eşyaya bağımlılık insan özgürlüğü açısından herhangi bir tehlike oluşturmamaktadır. Hatta “*burjuvazi için en öncelikli hak olarak 1789 Fransız Devrimi Bildirgesinde “kutsal” diye nitelendirilen mülkiyet*”⁵⁰ hakkı eşyaya bağımlılık kavramıyla birlikte ortaya çıkıp, devletin yasaları ile garanti altına alınmıştır⁵¹.

Mülkiyet hakkını düzenleyen bu yasaların servet farklılıkları ve fakirlik şeklinde sınıflaşmalara yol açmayacak bir biçimde düzenlenmesi icap etmektedir. Ancak, Rousseau’ya göre “*aşırı zenginlik*” ile “*herkese aynı mesafede duran yasalar*” bir arada yaşayamazlar. Servet sahipleri de, kendi mülkiyetlerini korumanın yollarını arar ve kendi çıkarlarını kollayan yasalar oluştururlar⁵².

B. Rousseau’da Egemenliğin Anlamı (Egemenliğin Özellikleri, Egemenin Yasaları, Güçler Birliği ve İdeal Yönetim Biçimi)

Rousseau’ya göre devletin var olabilmesi egemenlikle donatılmış olmasına bağlıdır. Yani bir devlette tüm bireylerin itaat ettiği mutlak bir gücün, her şeyi yapabilen bir egemenin olması şarttır. Yalnız bu egemen güç, bir monark değil; yurttaşların bütünü ve genel iradenin çıkış noktası olan halktır⁵³. Genel irade ve egemenlik arasındaki bu ilişki Rousseau’da egemenliğin özelliklerini açıklamaya ışık tutmaktadır.

⁵⁰ DOĞAN, İlyas: Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler, 2. Baskı, Barış Platin Yayınevi, Ankara 2009, s. 66.

⁵¹ AKAD, s. 122.

⁵² ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s. 140 - 141. Rousseau’nun özlediği toplumu yaratma yolunda Robespierre soyluların elinden aldığı toprakları çiftçilere dağıtır. Ancak tarihinin benzer her durumda gösterdiği gibi, kapitalist piyasada küçük üretici büyük üreticilerle rekabete dayanamaz. Nitekim Robespierre’in bu yaptığının yapıldığı durumlarda bir süre sonra topraklar tekrar belirli kişilerin elinde toplanmaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinde servet eşitsizliği malesef kaçınılmaz bir sonuçtur.

⁵³ AĞAOĞULLARI, s. 99; “*Rousseau’ya göre devlet, ne monokratik egemenliğin klasik savunmasında olduğu gibi tanrısal bir lütufla, ne de Hobbes’in Leviathan’ında olduğu gibi halkı özgür olmayan bir sürü yapan otoriter egemenlikle açıklanabilir. Aksine Rousseau’ya göre devlet, vatandaşların özgür olarak birleşmesi esasına dayanır ve sadece böyle bir egemenlik meşrudur.*” SCHMIDT, Manfred G.: Demokrasi Kuramlarına Giriş, Vadi Yayınları, Ankara 2001, s.63.

Rousseau'ya göre egemenlik devredilemez ve temsil edilemez. Egemenlik koşulsuz halka aittir. Halk ile egemen kişi aynı olmadıkça demokratik yönetim gerçekleşemez. Nasıl ki özgürlük bireyin vazgeçemeyeceği bir hak olarak karşımıza çıkmakta ise egemenlik de halkın devredemeyeceği bir haktır⁵⁴. Halk kendi iradesini bıraktığı (vazgeçtiği) anda halk olmaktan çıkar ve egemenlik bir efendiye geçer⁵⁵.

Egemenliğin devri mümkün olmadığı gibi kullanılmasının devri de mümkün değildir. Çünkü genel iradenin kullanılmasının devri diye bir şey söz konusu olamaz. Yani egemenliğin temsilciler vasıtasıyla kullanılması da imkânsızdır. Rousseau, halkın doğrudan kendisini idare edebileceğinden hareketle içinde yaşamış olduğu Cenevre örneğinden de esinlenerek doğrudan demokrasiyi savunmuştur⁵⁶. Netice itibarıyla temsili demokrasileri “*seçilmiş aristokrasiler*”⁵⁷ olarak nitelendirmiş ve milletvekillerini de halkın temsilcileri değil, görevlileri olarak tanımlamıştır⁵⁸. Bu durumda milletvekillerinin işlemleri de halkın onayına tabi olacaktır⁵⁹.

İkinci olarak, Rousseau'ya göre egemenlik bölünemez. Çünkü irade ya geneldir ya da özeldir. Dolayısıyla, genel iradenin kullanılmasının ifadesi olan egemenlik kavramı bölünemez. Bu nedenle de yasama - yürütme şeklinde bir ayırım yapılamaz. Egemenliğin iç ve dış egemenlik olarak ayıranlar egemenliğin kendisiyle, uygulanmasını karıştırmaktadırlar. Aynı şekilde yürütme yetkisinin belirli kimselere verilmesi de egemenliğin bölündüğü anlamına gelmemektedir. Çünkü toplum yürütme gücünün kendisinde olduğunu her an belirtebilir. Yasanın uygulandığı özel durumlar dışında egemen gücü bölmekle yok etmek aynı şeydir⁶⁰.

⁵⁴ AĞAOĞULLARI, s. 100.

⁵⁵ AKIN, s. 164.

⁵⁶ ERDİNÇ, s. 309-310, 313; Rousseau'ya göre İngiliz halkı kendini özgür zannetmektedir fakat sadece temsilcilerini seçerken hür olduklarını seçimden sonra ise köle durumuna düşüklerinin farkında dahi değildirler. AĞAOĞULLARI, s. 101-102.

⁵⁷ Rousseau bazı koşulların varlığı halinde temsili demokrasileri en iyi yönetimler olarak görmektedir. Ekonomik eşitsizlikler yaratacak koşulların bulunmadığı orta verimlilikte ılıman ülkelerde, “temsil düzeneğinin” zenginlerden yana işlemeyeceğini dolayısıyla böyle bir yönetimde genel iradenin parlamento çoğunluğunun iradesiyle paralellik göstereceğini düşünmektedir. ŞENEL, s. 364

⁵⁸ AKIN, s.164.

⁵⁹ AKAD, s. 123 ; AKIN, s.164.

⁶⁰ SUNAY, Reyhan: Tartışılan Egemenlik, Yetkin Yayınları, Ankara 2007, s. 84-85; AKAD, s. 123; AKIN, s.165.

Üçüncü olarak, Rousseau'ya göre egemenlik mutlaktır ve yanılmaz. Egemenliğin esasını oluşturan genel irade hata yapmaz, yanılmaz, her zaman doğru yoldadır, haklıdır ve her zaman kamu yararına yöneliktir. Egemenliğin mutlaklığı Hobbes'ten farklı olarak mutlak monarşiye değil millet iradesine dayanır⁶¹. Rousseau, “*genel iradenin belirlenmesine katılanların görüşleri eğer genel irade ile paralellik göstermiyor ise bu noktada azınlıkta kalanlar yanılmışlardır*”, ifadesinde egemen gücün yanılmazlığına vurgu yapmıştır⁶².

Bu görüşleriyle Rousseau'nun, çoğunluğun iradesinin azınlığa hükmettiğinden bahisle mutlak “çoğunlukçu demokrasi”yi gerçekleştirmek istemiş olduğu yönündeki yargı, eksik bir değerlendirmenin neticesinde kulaktan kulağa yayılmış bir galat-ı meşhur olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette Rousseau düşüncesinde çoğunlukçu demokrasi izlerine rastlamak mümkündür ancak bunun belli koşulları vardır⁶³.

Rousseau'ya göre yasalar, “*toplum sözleşmesiyle bir araya gelmiş olan halkın yaşama garantisi*”dir⁶⁴. Çünkü egemenin yasaları bu egemenliği gerçekleştirme biçimi olarak karşımıza çıkmakta, hak ve adalet gibi kavramlar yasalar ile pratik boyuta taşınmaktadır⁶⁵. Yasaların en önemli özellikleri günümüz demokratik anlayışlarına da yansıyan genel, soyut, kişilik dışı olma şeklindeki ilkelerdir.

Son olarak da güçler birliği ilkesi Rousseau'da egemenliğin bölünmezliği ilkesine paralel olarak benimsenmiştir. Yasama sınırsız bir güce sahiptir ve halkı temsil eder⁶⁶. Dilediği her konuda -günümüz

⁶¹ HAKYEMEZ, s. 39.

⁶² Ayrıca genel iradenin yanılmaz olması dolayısıyla muhalefete, yani azınlıkta kalanlara herhangi bir katılma hakkı da tanınmamaktadır. AKIN, s. 165.

⁶³ Rousseau'nun fikir dünyasında betimlemiş olduğu ideal tipte, eşitsizliğin bulunmadığı ve büyüklüğü kent devleti ölçülerini aşmayan bir toplum bulunmaktadır. Bu şekildeki bir devlet modeli, vatandaşların bir araya toplanıp toplumsal sorunları karara bağlamasını olanaklı kılmaktadır. Toplumun tüm üyelerinin eşit olduğu, kişisel çıkarları ön planda olmadığı ve toplumun tüm üyelerinin toplumsal sorunlardan haberdar ve bilgili olduğu böylesine bir toplum modelinde genel irade genel irade oybirliğinde hiç değilse oy çokluğunda belirecektir. Bu durumda toplumun tüm üyelerinin alınacak söz konusu kararın topluluğun yararı yönünde olacağı noktasında ikna olması mümkün olacaktır. Tüm bu ideal koşullarda bireyler, genel iradeye uymakla aslında kendi iradelerine uymuş olacaklardır. ŞENEL, s. 363.

⁶⁴ AKAD, s. 124.

⁶⁵ OKANDAN, s. 112-113.

⁶⁶ ERDİNÇ, s. 310. Rousseau “güçler birliği” prensibini özgürlüklerin önünde bir engel olarak görmemiştir. Montesquieu'nun özgürlüklerin garantisi olarak “kuvvetler ayrılığı”

demokrasilerindeki “yasamanın asliliği” prensibi nazariyesince- tasarrufta bulunabilir. Bu yönüyle Rousseau hem kuvvetler birliğini benimseyerek mutlak bir egemenlik anlayışını hem de genel iradenin üstünlüğünü benimsemesi yönüyle de demokratik bir anlayışı aynı çatı altında birleştirmiştir⁶⁷. Yürütme ve yargı faaliyetlerinin farklı organlarca yürütülebileceğini, ancak bunları yürütenlerin sadece yasamanın birer memuru olacağını söyleyerek bu faaliyetleri yasama görevi ve organına bağlı olarak nitelendirmektedir.⁶⁸

İdeal yönetim hususunda Rousseau'nun net bir cevabı yoktur. Yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde, Rousseau'nun aristokrasi ve monarşiden yana olmadığını rahatlıkla çıkarılabilir⁶⁹. Ancak aslına bakıldığında Rousseau demokrasiden de memnun değildir. Çünkü yasayı yapan egemen güç ile uygulayan güç aynı güçtür ve halkın her daim toplantıda olması mümkün değildir⁷⁰. Rousseau ideal yönetim sorununu net bir cevapla çözümlenememekle birlikte sübjektif bir kriter getirerek işin içinden sıyrılmaktadır. Ona göre; “*bir ulusun iyi yönetilip yönetilmediğini anlamanın en pratik yolu düzenin sürekliliği ve kişilerin mutluluğudur.*”⁷¹.

C. Rousseau'nun Egemenlik Anlayışına Yöneltilen Eleştiriler

Kendisine özgü siyasal görüşleri ile demokratik hayata geçişe önemli katkılar sağlayan Rousseau, yine bu görüşleri nedeniyle çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler, kimi zaman onun sisteminin eksik yönleri üzerinde, kimi zaman da yaşantısı üzerinde yoğunlaşmıştır.

İlk bakışta kendi içinde tutarlı gibi gözükse de, biraz irdelendiğinde, düşünürün öğretisinde, eleştiriye açık ciddi noktaların bulunduğu görülecektir. Rousseau'nun teorisine, çoğunlukla çelişkili olduğu, tecrübe ve bilimsel temelini zayıf olduğu biçiminde bazı yazarlarca genel bir takım eleştiriler yapılmıştır⁷². Ancak bu eleştiriden önce Rousseau'nun

prensibini kabul etmesine karşın Rousseau, ancak sınıfsız ve zümresiz, her bakımdan bir eşitliğin özgürlüklerin devamının teminatı olacağını savunmaktadır. ERDİNÇ, s. 307-308.

⁶⁷ HAKYEMEZ, s. 40.

⁶⁸ ERDİNÇ, s. 314.

⁶⁹ Rousseau, bazı kötü yönetimlerin devrim ile yıkılıp, başa halkın çıkarımı düşünen yöneticilerin gelebileceğini öngörmüş olduğundan; bu durumda egemenliği eline geçiren tek kişi ya da bir zümrenin de -toplumu, toplumsal yarar yönünde yönetmesi halinde- “genel irade”yi temsil edeceğini savunmaktadır. ŞENEL, s. 364.

⁷⁰ AKAD, s. 127-128.

⁷¹ AKIN, s. 175.

⁷² HAKYEMEZ, s. 40.

yazınlarında oksimoron ve paradokslara sıkça değindiği ve kullanmayı sevdiği gözden kaçırılmamalıdır⁷³.

Eserlerinin tamamı göz önünde bulundurulduğunda Rousseau'nun, bazı yazarların tenkitlerine konu olacak şekilde, ilkel topluma dönüşü savunduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Aslında Rousseau'nun gerçekleştirmek istediği, uygar toplumun yararlarıyla ilkel toplumun erdemlerinin birleştiği ideal bir düzen kurmaktır⁷⁴.

Rousseau, egemenliğe bakışı çerçevesinde dile getirdiği görüşlerin uygulanabilirliği noktasında da çeşitli eleştiriler almıştır. Yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi, ona göre egemenlik bölünemez ve başkasına devredilemez bir olgudur. Bu bağlamda Rousseau, halkın doğrudan doğruya kendisini yönetmesini ve bu yönetme sürecinde temsilciler kullanılmaması gerektiğini ifade eder. Böylece, milli egemenlik anlayışını savunmasına rağmen, onun bir sonucu olarak kabul edilen temsili demokrasiyi kabul etmemesi ve doğrudan demokrasiyi bir zorunluluk olarak görmesi noktasında bir çelişkiye düştüğü söylenmektedir⁷⁵. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere Rousseau'nun temsili demokrasiye kategorik bir karşı durma durumu mevcut değildir⁷⁶.

Ayrıca günümüzde yalnızca İsviçre'nin birkaç kantonunda olduğu gibi, çağının devletlerine dahi tatbiki mümkün olmayan bir doğrudan demokrasi pratiği teklifi ile Rousseau'nun ütöplast bir tavır sergilediği söylenebilir. Aynı şekilde temsili rejimin bir sonucu olan siyasi partiler de Rousseau'nun reddine rağmen demokratik siyasi hayatın "vazgeçilmez unsurları" haline gelmişlerdir⁷⁷.

Rousseau'nun geliştirmiş olduğu demokrasi modelinin, iktidarın sınırlandırılması ve çoğulcu katılım açısından son derece dar bir demokrasi anlayışı getirmekte, temel hak ve hürriyetlerin güvenliği açısından ciddi eksiklikler taşımakta ve halk egemenliğini mutlaklaştırmakta olduğu kimi yazarlarca belirtilmektedir⁷⁸. Bu tezi öne sürerken dayanan en kuvvetli argüman şüphesiz Rousseau'nun

⁷³ "Toplum Sözleşmesi" eserinde Rousseau, dipnotlarından birinde şu uyarıyı yapar: *"Dikkatli okuyucular, lütfen beni çelişki ile suçlamak için acele etmeyin. Dilin fakirliği dikkate alındığında ifade olarak çelişkidten kaçınamamış olabilirim ama bekleyin"*. ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s. 173.

⁷⁴ ŞENEL, s. 358.

⁷⁵ ERDİNÇ, s. 310, 314.

⁷⁶ Bkz. Dipnot 56.

⁷⁷ AKIN, s. 171.

⁷⁸ SCHMİDT, s. 72.

“kuvvetler birliği” görüşüdür. Ancak bu ezberin yabancı akademik literatürde son zamanlarda bozulmuş olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, bu konuyu ele alan yakın tarihli bir kitabın girişinde “Rousseau'nun eserlerinde bireyin yerinin az veya hiç olmadığını iddia eden Jakoben veya ‘totaliter’ yorumunun aksine, Rousseau'nun ‘bir değil birçok özgürlük tasavvuru’ sunduğu belirtilmektedir”⁷⁹.

Yine son zamanlarda birçok ülkede gerçekleştirilen referandum pratikleri göz önüne alındığında, demokrasinin yarı doğrudan bir yapıya kavuşması sağlanarak Rousseau'ya biraz daha yaklaşıldığı görülmektedir. Ancak Rousseau, “genel irade” ile günümüzde siyasetinde sıkça kullanılan “milli irade” anlayışını kastetmemektedir.⁸⁰ Günlük siyasette sıkça vurgu yapılan “milli irade” söylemi, Rousseau'nun “genel irade” kavramına nazaran daha fazla “çoğunlukçu demokrasi”nin yapısal unsurlarına yer vermektedir.

Rousseau'nun çoğunluk sistemi ile birey egemenliği düşüncesinin birbiriyle çelişik olduğu ileri sürülmüştür. Yani, kişinin çoğunluğun iradesine boyun eğmesi ile özgür ve egemen sayılması arasında bir çelişkinin olduğu dile getirilmiştir⁸¹. Rousseau bir azınlığın, hatta bazı durumlarda çoğunluğun iradesinin, genel irade ile uyuşmaması karşısında, “toplum sözleşmesinin, genel iradeye itaat etmeye yanaşmayanların topluluk tarafından itaate zorlanacağını üstü örtülü olarak garanti etmekte” olduğunu belirtmektedir⁸².

Ancak Rousseau'nun geliştirmiş olduğu sistem temelinde bakılacak olursa, bu görüşe katılmak pek mümkün değildir. Çünkü “bireyler sosyal sözleşme ile çoğunluğun iradesini kabul etmişlerdir. Kişi tüm yasaları, kendinin muhalif kaldığı yasaları da kabul etmiş, çoğunluk iradesini

⁷⁹ McDONALD, Christie / HOFFMANN, Stanley: Rousseau and Freedom, Cambridge University Press, 2010, s. 2.

⁸⁰ Bu noktada Rousseau'ya göre, “genel irade”nin kişisel iradelerin toplanması sonucu oluşacak bir çoğunluğun iradesi demek olmadığını yinelemek gerekir. Genel iradeye “genel” statüsü kazandıran olgu, bu iradenin “oy çokluğu” ile tezahür etmesi değil “toplumsal (ortak) yarar” ekseninde olmasıdır. Bir durumda oy çokluğu sağlanmış olsa dahi o toplumun çıkarına olmayabilir, dolayısıyla bu Rousseau'ya göre genel iradeye uygun sayılmayacaktır. Diğer bir açıdan baktığımızda çoğunluğun katılmadığı bir görüş, toplumsal çıkara dolayısıyla genel iradeye uygun olabilir. Hatta Rousseaucu anlayışta, tek bir kimsenin görüşü bile toplumsal çıkar ile örtüşüyorsa, genel iradeye uygun demektir. ŞENEL, s. 363.

⁸¹ ERDİNÇ, s. 313.

⁸² Bu durum, genel iradeye karşı duran kişi(ler)in toplumca, “özgür” olmaya zorlanacağı anlamına gelmektedir. ŞENEL, s. 364.

benimsemeyi göze almıştır. Bu nedenle çoğunluğun hâkim olması halinde de yine birey, egemenliğinden bir şey kaybetmeyecektir⁸³. Fakat günümüz temsili demokrasilerinde, her bireyin siyasete etkin katılımı söz konusu olamadığından, çoğunluk iradesini benimsemeyen bireylere siyasetin ürettiği bir çözüm mevcut değildir. Bu kişilerin somut yasalara karşı başvurabileceği hukuki yollar olsa dahi, ülkenin genel siyaseti söz konusu olduğunda başvurabilecekleri bir yol bulunmamaktadır.

Yine Rousseau'nun benimsemiş olduğu “devleti meydana getiren insanların iradelerini birleştirirken feragat ettikleri ve ‘medeni haklar’ biçiminde devletten geri aldıkları garanti altına alınmış haklar”⁸⁴ yaklaşımını günümüz insan hakları anlayışı bakımından sorguladığımızda eleştirilmeye değer bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Rousseau'nun bahsettiği haklar, bireylerin yalnızca insan olmaları sebebiyle doğuştan getirmiş oldukları haklar⁸⁵ olmayıp Devlet tarafından sunulmuş haklar olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁶. Dolayısıyla bu tutum, “devlete karşı yürütülen mücadelenin bir kazanımı”⁸⁷ niteliğinde olan ve devletin “şiddet tekeli”⁸⁸ gibi icrai bir güce sahip olduğu noktada “insan haklarının gerçekleştirilmesinin asli sorumlusu ve yükümlüsü”⁸⁹ olduğu modern devletteki insan hakları anlayışıyla bağdaşmamaktadır⁹⁰.

⁸³ OKANDAN, s. 114.

⁸⁴ ERDİNÇ, s. 305.

⁸⁵ DONELLY, Jack: Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, çev. Mustafa Erdoğan / Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara 1995, s. 120 – 121.

⁸⁶ ERDİNÇ, s. 308.

⁸⁷ ALGAN, Bülent: “Değişen Egemenlik Anlayışı ve Küreselleşme Bağlamında İnsan Hakları”, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, Sayı: 27–28, İstanbul 2006, s. 74.

⁸⁸ Bkz. SANCAR, Mithat: “Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti”, Doğu-Batı Dergisi, Sayı 13, 2001, s. 27; SAYGILI, Abdurrahman: “Modern Devlet’in Çıplak Sureti”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 59, Sayı 1, s. 75.

⁸⁹ ALGAN, s. 74.

⁹⁰ Rousseau'nun “Toplum sözleşmesinin amacı, sözleşmeyi yapanların korunmasıdır. Amacı isteyen araçları da ister; bu araçlarsa birtakım tehlikelerden, hatta birtakım kayıplardan ayrılmaz. Başkalarının zararına kendi yaşamını korumak isteyen, gerektiğinde yaşamını onlar için gözden çıkarmalıdır. Ayrıca, yurttaş yasanın “Atıl!” dediği tehlike üstüne yargı yürütemez artık ve hükümdar da: ‘Devlet için çıkar yol senin ölmendir’, dediği zaman, yurttaş ölmek zorundadır. Çünkü o zamana kadar güvenlik içinde yaşadıysa, bu koşulun gölgesinde yaşamıştır ve artık yaşamı yalnız doğanın bir nimeti değil, devletin koşullu bir armağanıdır. Canilere verilen ölüm cezası da aşağı yukarı aynı açıdan ele alınabilir. Zaten kötülük yapan her insan, toplumun haklarını çiğnerken, işlediği ağır suçlarla yurduna başkaldırmış ve hainlik etmiş olur; yasalarını çiğnemekle yurdun üyesi olmaktan çıkar, hatta ona savaş açmış sayılır... Suçu öldürülürse artık bir yurttaş olarak değil, bir düşman olarak öldürülür. Yargılama ve karar onun toplum sözleşmesini çiğnediğini ve dolayısıyla

D. Rousseau'nun Egemenlik Anlayışının Günümüze Yansımaları

Rousseau; teorik açıdan iki bakımdan etkili olmuştur ve etkili olmaya da devam edecektir. Her şeyden önce Rousseau'nun görüşleri, her dönemin demokrasi anlayışı üzerinde çok ciddi ve besleyici bir kaynak özelliğindedir.

Çağdaş demokrasi kavramının en büyük teorisyenlerinden olan Rousseau'yu bazı yazarlar, "liberal bireyciliğin" yani klasik demokrasinin öncüsü olarak görmektedir. Bu görüşe göre Rousseau, "*sosyal sözleşme görüşü ile siyasal iktidarların insanlar üzerindeki otoritesini rasyonel bir temele*" oturtmuştur⁹¹.

Rousseau'nun en önemli etkilerinden biri de, eşitlik ve özgürlük kavramlarının bütün demokrasilerde iki temel şart olarak kabul edilmesinin sağlanması noktasında olmuştur. Ayrıca onun "egemenliğin bölünemeyeceği ilkesi" şeklinde ifade edilen görüşü –*güçler ayrılığı karşıtı anlayışın ifadesi ile değil maddi anlamda bütünlüğün ifadesiyle*– çağdaş anayasalara geçmiş ve onlara kaynaklık etmiştir⁹².

Eşitlik ve ortaklık temeline dayalı toplumsal sözleşme ile bireyle devlet arasındaki ilişkilere işlerlik kazandırmayı amaçlayan Rousseau'nun öngörmüş olduğu eşitlik ve özgürlük anlayışıyla da, çağdaş demokrasilerin öncüsü olarak demokratik hayatın yeniden şekillenmesine önemli katkılar sağladığını söyleyebiliriz. Eşitliği, yasa önünde eşitlik bağlamında ele alan Rousseau, "hak eşitliği"ni savunmuş ve böylece farklı birtakım değerlendirmelere olanak tanımamıştır⁹³.

Rousseau'nun genel irade kavramı, hem demokratik hem otoriter anlayışla yorumlanmaya elverişli bir yapı arz etmektedir. Bu nedenle, genel irade kuramı, Fransız Devrimi'nin burjuva demokrasisi düşünürlerini etkilediği oranda genel iradeyi temsil ettiğini söyleyen

devletin üyesi olmaktan çıktığını gösterir" şeklindeki yaklaşımı günümüz toplumunun ceza hukuku ve insan hakları anlayışı ile tezat düşmektedir. ROUSSEAU, Toplum Sözleşmesi, s. 45.

⁹¹ ERDİNÇ, s. 324.

⁹² HAKYEMEZ, s. 40.

⁹³ ERDİNÇ, s. 326. Burada konu edilen eşitlik, "negatif eşitlik" düzleminde değerlendirilen "bir şeye eşitlik" anlayışını yansıtmaktadır. Maddi anlamda eşitlik olarak değerlendirilen "pozitif" eşitlik anlayışı ise 1848 İşçi devrimleri sonrası dönemde tarih sahnesine çıkacaktır. GEMALMAZ, M. Semih: Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Beta Yayınları, İstanbul 1997, s. 85.

Lenin gibi komünist parti liderleri ile Hitler ve Mussolini gibi faşist parti liderlerini de etkilemiştir⁹⁴.

SONUÇ

Diğer sosyal sözleşmecilerle kıyaslandığında Rousseau'nun getirdiği sistemin daha kapsamlı ve ayrıntılı olduğunu görmekteyiz. Rousseau ulusu, örgütsel yapısını ve devlet kurumlarını sistematik bir bakış açısıyla incelemiş, kendinden önceki sosyal sözleşmecilerin görüşlerine işlevsellik ve genişlik kazandırmıştır.

Çoğunluğun –mutlak olmayan- üstünlüğüne dayalı olsa da, şimdiye kadar ele alınan düşünürler arasında demokratik egemenlik anlayışına yapmış olduğu vurguyla ön plana çıkmıştır. Nitekim doktrini, “*demokratik halk hükümlerliği*” şeklinde devrime etkisini gösteren bir slogan haline dönüşmüştür⁹⁵.

Her ne kadar onun liberal bir düşünür olduğunu devrimci olmadığını düşünen görüşler⁹⁶ olsa da Rousseau, devrimi tetikleyen fikirleri ile Fransız devrimine olduğu kadar, devrimden sonra gerçekleşen demokratik sisteme de etki etmiştir.⁹⁷ Ancak Fransız Devrimi'nde Jakobenlerin Rousseau'yu siyasi tasarruf ve icraatlarına meşruiyet aracı kılmış olmaları, Rousseau'nun kendileri gibi düşündüğünü –özellikle siyasal şiddet bağlamında- kanıtlar nitelikte görülemez.

Gerek Batıda gerekse ülkemizde Rousseau'nun ortaya koyduğu egemenlik ve genel irade düşüncelerinin siyasal alanda otoriterliğe kapı araladığına dair yaygın eleştiriler bulunmakla birlikte, bu görüşlerin yüzeysel ve seçici bir takım okumaların ürünü olduğu söylenebilir. Bütüncül bir bakış açısıyla ele alındığında Rousseau'nun görüşlerinin,

⁹⁴ ŞENEL, s. 364 – 365.

⁹⁵ THOMSON, David: “Rousseau ve Genel İrade”, Siyasi Düşünce Tarihi, Şule Yayınları, İstanbul 1996, s. 127.

⁹⁶ GÖZE, Ayferi: Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 215.

⁹⁷ Montesquieu'nun görüşlerinin tarih sahnesinden çekilmekte olan aristokrasinin çıkarlarını savunması bağlamında, çağın gerisinde bir ideolojiyi temsil ediyor olarak nitelendirilmesine karşın; Rousseau'nun aşağı sınıfı kollayan, ekonomik ve toplumsal tabanını 19.yy.da bulacak olan bir ideolojinin (işçi sınıfı ideolojisi) temsilcisi olması bağlamında çağının ilerisinde olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında Rousseau'nun ihtilalcileri yetiştiren bir düşünür olarak görülmesi, Karl Marx'a kadar geçen süreçte solun ve sosyal demokrasi taraftarlarının fikirlerinin dayanağını teşkil etmesi konunun diğer bir boyutuna ışık tutmaktadır. Bkz. ŞENEL, s. 355- 356.

hem demokratik hem otoriter anlayışla yorumlanmaya elverişli olduğu gözlenmektedir.

Rousseau'nun kişi hak ve hürriyetleri noktasındaki bazı tespitleri – özellikle de yasa önünde eşitlik prensibi- modern insan ve yurttaş hakları bildirelerinde dahi yer almıştır. Söz konusu tespitlerin günümüz insan hakları anlayışıyla bağdaşmayan bazı yönleri bulunsa da hak ve özgürlüklerin tarihsel gelişimine katkıda bulunduğu gerçeği göz ardı edilemez.

Rousseau kanun önündeki eşitlik anlayışının yanısıra, “herkesin mülkiyet hakkının korunabilmesi” için ekonomik alanda da düzenlemeler yapmak gerektiğine dikkat çekmektedir. Ona göre, “*mülkü olmayan için mülkiyet hakkının anlamı yoktur*”⁹⁸. İşte bu noktada Rousseau “sosyal yaşamda eşitlik ve adalet” ilkesine yaklaşarak, klasik liberal demokratlardan ayrılmış ve “ikinci kuşak” insan haklarına da göz kırpmıştır.

Sonuç olarak, siyasal düşünce tarihinin seyri açısından bakıldığında, siyasal görüşleri ile bir döneme damgasını vuran ve daha sonraki dönemlerde de kendinden sonra gelen birçok düşünür ve siyaset adamını etkileyen Rousseau, tarihin kaydettiği önemli bir düşünürdür. Rousseau'nun demokrasi teorisine olan değerli katkıları, şüphesiz bugüne kadar olduğu gibi bundan sonraki siyasal süreçlerde de etkisini sürdürecektir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali: *Ulus- Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, Ankara 2006.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali: “Fransız Devrimi Ütopyaları”, *Bilim ve Ütopya*, Sayı 198, Aralık 2010.
- AKAD, Mehmet / VURAL DİNÇKOL, Bihterin: *Genel Kamu Hukuku*, 4. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2006.
- AKIN, İlhan: *Devlet Doktrinleri*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1962.
- ALGAN, Bülent: “Değişen Egemenlik Anlayışı ve Küreselleşme Bağlamında İnsan Hakları”, *Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, Sayı: 27–28, İstanbul 2006.
- BULUT, Nihat: *Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003.
- DİKMEN CANİKLİOĞLU, Meltem: *Anayasal Devlette Meşruiyet*, Yetkin Yayınları, Ankara 2010.

⁹⁸ ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s. 139.

- DOEHRING, Karl: Genel Devlet Kuramı, çev. Ahmet Mumcu, İnkılap Yayıncılık, Ankara 2002.
- DOĞAN, İlyas: Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler, 2. Baskı, Barış Platin Yayınevi, Ankara 2009.
- DONELLY, Jack: Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, Çev. Mustafa Erdoğan / Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara 1995.
- ERDİNÇ, Tahsin: "Jean-Jacques Rousseau, Görüşleri ve Demokratik Sistem Üzerindeki Etkileri", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 40, Sayı 1 – 4, 1974, ss. 289 – 327.
- GEMALMAZ, M. Semih: Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Beta Yayınları, İstanbul 1997.
- GÖZE, Ayferi: Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayıncılık, İstanbul 2007.
- GÖZLER, Kemal: Devletin Genel Teorisi, Ekin Kitabevi, Bursa 2007.
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref: Anayasa Hukuku, Güncelleştirilmiş 13.Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2004.
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki: Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004.
- KAPANİ, Münci: Politika Bilimine Giriş, 18.Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.
- McDONALD, Christie / HOFFMANN, Stanley: Rousseau and Freedom, Cambridge University Press, 2010.
- OKANDAN, Recai Galip: Umumi Amme Hukuku, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1966.
- OKANDAN, Recai Galip: "J.J Rousseau'nun Devlet Hakkındaki Görüşleri", Ord. Prof. Dr. A.Samim Gönensay Armağanı, İstanbul 1955, ss. 106 – 126.
- ÖZER, Attila: Anayasa Hukuku, Geliştirilmiş 2. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.
- ROUSSEAU, Jean. J: Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine, Çev. Mehmet Baştürk, Selis Yayınları, İstanbul 2003.
- ROUSSEAU, Jean. J: Emile ya da Eğitim Üzerine, Çev. Yaşar Avunç, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.
- ROUSSEAU, Jean. J: Toplum Sözleşmesi, Çev. Vedat Günyol, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006.
- ROUSSEAU, Jean J: Toplum Sözleşmesi ya da Siyasi Hukuk İlkeleri, Çev. M. Tahsin Yalım, Devrin Yayınları, İstanbul 2004.
- ROUSSEAU, Jean J: İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Çev. R. Nuri İleri, Say Yayınları, İstanbul 2004.
- SANCAR, Mithat: "Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti", Doğu-Batı Dergisi, Sayı 13, 2001, ss. 25 – 45.
- SAYGILI, Abdurrahman: "Modern Devlet'in Çıplak Sureti", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 59, Sayı 1, ss. 61 - 97.
- SCHMIDT, Manfred G.: Demokrasi Kuramlarına Giriş, Vadi Yayınları, Ankara 2001.
- SUNAY, Reyhan: Tartışılan Egemenlik, Yetkin Yayınları, Ankara 2007.
- ŞENEL, Alaeddin: Siyasal Düşünceler Tarihi, 11. Kısaltılmış Bası, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2004.
- THOMSON, David: "Rousseau ve Genel İrade", Siyasi Düşünce Tarihi, Şule Yayınları, İstanbul 1996, s. 127.
- TUNÇAY, Mete: Siyasal Düşünceler Tarihi, Cilt 2, Teori Yayınları, Ankara 1986.